

ULUS DEVLETLERDE BÜTÇE HAKKININ DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARINI KAPSAMINDA KISITLANMASI

RESTRICTION OF THE POWER OF PURSE IN NATION STATES IN THE CONTEXT OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION AGREEMENTS

Göksel KARAŞ¹, Nur AKDEMİR²

¹Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, göksel.karas@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4091-1258

²Yüksek Lisans Öğrencisi, nur.akdemir0@ogr.dpu.edu.tr, Orcid:0009-0000-8345-9375

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Bütçe Hakkı,

Ulus Devleti,

DTÖ

Jel Kodları: H60, H70, F55

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 27 Ağustos 2024

Birinci Düzeltme Tarihi:

26 Eylül 2024

İkinci Düzeltme Tarihi:

13 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 5 Kasım 2024

ARTICLE INFO

Keywords

Power of Purse,

Nation-State,

WTO

Jel Codes: H60, H70, F55

Article History:

Received: 27 August 2024

First received in revised form:

26 September 2024

Second received in revised form:

13 October 2024

Accepted: 5 November 2024

ÖZET

Kamusal ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla devlet tarafından yapılacak harcamalar ile bu harcamaların finansmanında kullanılacak gelirlerin gelecek dönem için tahmin edilip gerçekleştirilmesi yetkisinin verilmesi bütçe olarak ifade edilebilmektedir. Geçmişten günümüze yaşanan gelişmeler nedeniyle halkın gerek vergi yetkisinin gerekse de kamu harcamalarının gerçekleştirilmesi konularındaki yetkinin kullanılmasında söz sahibi olması ya da kamu bütçesinin kullanımının belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi yolunda adımlar atılmıştır. Devletin bütçe konusunda elde etmiş olduğu vergi toplama, harcama yapma ve onay verme yetkilerinin tümü bütçe hakkı olarak ifade edilmektedir. Bütçe hakkı temelde vatandaşa ait olmakla birlikte vatandaşlar bu hakkı temsilciler aracılığıyla parlamentoda kullanmaktadır. Dolayısıyla bütçe hakkı devletlerin egemenlik güçlerinden kaynaklanan bir haktır. Bu hak bazen anayasal haklar bazen de ulusal ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak sınırlandırılabilir. Buradan hareketle çalışmada Dünya Ticaret Örgütü'nün temel ilkeleri ve anlaşmalarının ulus devletlerin bütçe hakkı üzerinde yaratmış olduğu sınırları etkin incelemesi amaçlanmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü, sahip olduğu anlaşma ve mekanizmalar yoluyla üye ülkelerin gerek vergilendirme gerekse de kamu harcaması yetkilerinde birtakım sınırlandırmalar meydana getirerek, ulus devletlerin bütçe haklarının kullanımını kısıtlamaktadır. Ulus devletler konuyla ilgili olarak Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarından doğan hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olarak, egemenlikleri üzerindeki aşınmayı engelleyebilirler.

ABSTRACT

The expenditures to be made by the state to meet public needs and the authority to estimate and realise the revenues to finance these expenditures for the next period can be expressed as a budget. Due to the developments from past to present, steps have been taken to ensure that the public has a say in the use of both the tax authority and the authority to realise public expenditures or to ensure that the use of the public budget is carried out within the framework of certain principles. The state's powers to collect taxes, spend and approve the budget are referred to as the power of the purse. Although the power of purse belongs to the citizens, citizens exercise this right through representatives in the parliament. Therefore, the power of purse is a right arising from the sovereign powers of states. This right may be limited sometimes due to constitutional rights and sometimes to national and international developments. From this point of view, the study aims to examine the limiting effect of the basic principles and agreements of the World Trade Organization on the power of purse of nation states. World Trade Organization restricts the use of power of purse of nation states by creating several limitations on both taxation and public expenditure powers of member countries through its agreements and mechanisms. Nation-states can prevent the erosion of their sovereignty by having sufficient information about their rights arising from the World Trade Organization agreements on the subject.

Atf vermek için / To cite: Karaş, G. & Akdemir, N. (2024). Ulus devletlerde bütçe hakkının dünya ticaret örgütü anlaşmaları kapsamında kısıtlanması. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14, 83-90. DOI: 10.58627/dpuiibf.1539629

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşmeyle birlikte başta gelişmiş ülkelerin yoğun çabalarıyla hakim olan neoliberal politikalar, dünyada ulus devletlerin egemenlik güçleri üzerinde önemli bir takım dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ulus devletler her ne kadar gerek uluslararası anlaşma ve örgütler gerekse de uluslararası anlaşma ve örgütler aracılığıyla ortaya çıkan egemenlik güçlerinin aşınmasına karşı direnmeye çalışsalar da belirli oranlarda güç kaybına engel olamamaktadırlar. Bu açıdan küreselleşme de yaşanan gelişmeler, büyük oranda devletlerin politika belirleme güçlerinin aşınmasına neden olmaktadır.

Günümüzün küreselleşen dünyasında, uluslararası ticaretin etkisi giderek artmaktadır. Gelişmiş ülkeler uluslararası ticaretten aldıkları payın artırılmasını hedeflerken, gelişmekte olan ülkeler ise uluslararası ticarete yeni pazarlara girmeyi ve bu pazarlarda kalıcı olmayı hedeflemektedirler. Uluslararası ticaretin serbestleştirilip ticaret hacminin artırılabilmesi için başta Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olmak üzere çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar ile ülkeler arasında anlaşmalar ön plana çıkmaktadır. Bahsedilen kurum ve kuruluşlar ile anlaşmalar her ne kadar uluslararası ticaretin geliştirilmesi amacıyla yapılırken, diğer taraftan ülkelerin politika belirleme güçleri üzerinde birtakım etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu etkiler özellikle DTÖ kapsamındaki ticaret anlaşmaları ve politikaları aracılığıyla ulus devletlerin politika belirleme inisiyatifleri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmesiyle açıkça görülmektedir. DTÖ'nün amacı küresel ticareti serbestleştirmek ve ticaret engellerini kaldırmak olduğundan, bu politikalar uluslararası ticaretin liberalizasyonunu teşvik etmektedir. Ancak, bu durumun bir sonucu olarak, ulus devletlerin maliye politikaları üzerinde baskı oluşturabilmekte ve mali özerklerini sınırlandırabilmektedir. Bahsedilen politika belirleme inisiyatifleri içerisinde en önemlilerinden birisi bütçe hakkıdır.

DTÖ'nün bütçe hakları üzerindeki etkisi, küresel ticaretin serbestleşmesi ve ticaret engellerinin kaldırılması amacıyla yürütülen politikaların sonuçlarından biridir. Bu politikalar, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini teşvik etmek için tasarlanmış olmasına rağmen, bu durum ulus devletlerin bütçe politikaları üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, DTÖ'nün temel ilkeleri ve anlaşmalarının ulus devletlerin bütçe hakkı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir. Çalışmanın DTÖ'nün sahip olduğu ilkeler ve anlaşmalar bazında ülkelerin bütçe hakkı kapsamında hem vergilendirme hem de kamu harcamaları bazında ortaya çıkan sınırlandırmaların net bir şekilde ortaya konması nedeniyle literatüre katkı sağlaması düşünülmektedir. Literatürde tarafımızca ulaşılan çalışmalarda DTÖ'nün ulus devletler üzerindeki politikaların sınırlandırılması noktasında bir değerlendirme yapan çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan çalışma hem vergilendirme hem de harcama yapma yetkisi açısından ortaya çıkan sınırlandırmaların tespit edilip değerlendirilmesiyle literatüre katkı sağlayabilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bütçe hakkı kavramı teorik çerçevede ele alınmış ve bütçe hakkı kapsamında vergileme ve kamu harcamaları kavramlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, DTÖ'nün temel ilkelerine yer verilmiş ve üçüncü bölümde, DTÖ'nün ulus devletlerin bütçe hakkı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

1. BÜTÇE HAKKI KAVRAMI

Bütçe hakkı, halkın mali konularda söz sahibi olması anlamına gelmekte olup, uzun bir demokrasi süreci sonucu kazanılmıştır (Güneş, 2022). Tarihsel olarak farklı dönemlerde farklı anlamlar taşıyan bütçe hakkı, mutlak monarşiden demokrasiye geçişte önemli bir yere sahiptir (Narter, 2012). Bütçe hakkının kazanılması, yaklaşık 800 yıllık bir demokrasi mücadelesi ile gerçekleşmiştir (Edizdoğan vd., 2016). İngiltere'de yönetim ve millet arasındaki mücadele sonucunda imzalanan ilk yazılı belge olan Magna Carta, bütçe hakkının ilk oluşumunu sağlamıştır. Magna Carta (1215), Kral John ile zengin aileler arasında imzalanan bir anlaşmadır. Bu anlaşma, kralın yetkisini sınırlayarak, halktan vergi alma konusunda parlamentonun onayını alması şartını koşmuştur (Ergen ve Durak Oldaç, 2020). Magna Carta sonrası dönemde İngiltere'de parlamentonun bütçe hakkı üzerindeki etkinliği artmış ve 1688'de Haklar Kanunu ile desteklenmiştir (Konukman, 2015). Böylece "Temsilsiz Vergi Olmaz" ilkesi ortaya çıkmış ve bütçe hakkının temeli atılmıştır. Temsilsiz Vergi Olmaz ilkesinin yani Hukuk Devletinin amacı hükümetin keyfi davranışlarını önlemek, devlet bütçesinin etkin kullanımını sağlamak ve siyasi hükümeti sınırlamaktır (Gerçek vd, 2015; Arslan, 2005).

Bütçe hakkı, temel olarak hükümetlerin vatandaşlarına hizmet etme gücünü ve politika yapma yetkisini belirlemektedir. Bütçe hakkı, en genel tanımıyla hangi mal ve hizmetlerin kamusal mal ve hizmet olarak sunulacağı, bunların miktarının ve maliyetinin belirlenmesi ve bu giderleri karşılayacak kamu gelirlerinin toplanması hakkında karar verme yetkisidir (Selen ve Tarhan, 2014). Dolayısıyla, geçmişten günümüze tarihi süreçte, hükümetin bütçeyi yönetme ve yürütme yetkisiyle vergi toplama, harcama yapma ve onay verme yetkilerinin tümü "bütçe hakkı" olarak ele alınabilir (Yılmaz ve Biçer, 2010).

Bütçe hakkının kazanılması mücadelesinde, halk önce vergi hakkını elde etmiş ve ardından harcama yetkisine sahip olmuştur. Bu haklar bütçenin yıllık onaylanması sisteminin kabulüyle birlikte bugünkü şekline kavuşmuştur. Dolayısıyla bütçe hakkının

gelişimi vergi alma hakkı, harcama yapma hakkı ve yıllık bütçeyi onama olmak üzere üç aşamada incelenmektedir (Ergen ve Durak Oldaç, 2020).

Vergi alma hakkı bahsedildiği üzere ilk olarak Magna Carta'nın kabulüyle elde edilmiş ve vergi 1688'de Haklar Kanunu ile parlamento tarafından alınmaya başlanmıştır. Bu süreç Fransa'da 1789 Fransız İhtilali'nden sonra kesin olarak kabul edilmiştir (Bağlı, 2012). Vergi alma yetkisi devletin gelir elde etmesi için önemli olup, bu gelir eğitim, sağlık ve altyapının güçlendirme çalışmaları gibi kamu hizmetlerine harcanmaktadır. 1783 yılında Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından vergi alma ve harcama yapma yetkisinin parlamentoya verilmesi bütçe hakkının tüm dünyaya yayılması açısından bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Biçer ve Yılmaz, 2009). Bütçe hakkından doğan harcama yapma yetkisi, parlamenter yönetim modelinin ortaya çıkması ile kamu gelir ve harcamalarını kullanan yürütme organı tarafından kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kamu harcamalarının yapıldığı yetkidir (Ergen ve Durak Oldaç, 2020). Hükümetin vergi alma ve harcama yapma yetkisi için yürütme organının onay vermesi hesap verebilirlik açısından önemlidir (Koçak, 2012). Bütçeyi onama yetkisi kamu kaynaklarının kullanılma yetkisinin hukuka uygun ve verimli bir şekilde kullanılarak görevlerini kamu çıkarları amacı doğrultusunda yürütme sorumluluklarını üstlenme ve faaliyet sonuçlarının yetkili merciler tarafından onaylanmasıdır (Hatipoğlu, 2012). Aynı zamanda yıllık bütçeyi onama hakkı, toplumsal ihtiyaçların kamu hizmetine dönüştürülmesi, kamu gelirlerinin çeşitliliği ve toplanması, karar yetkisinin kullanımının belirlenmesi olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. İlk unsur, halkın temsilcileri olarak seçilen parlamentolar tarafından halk tarafından iletilen isteklerin listesini oluşturarak hükümete aktarılmasıdır. İkinci ve üçüncü unsurdan parlamentolar, halktan aldığı yetkiyle hizmetlerin finansmanı için kaynakları toplayarak kamu hizmetlerinin üretimine yönlendirir. Bu üç unsurun aynı anda uygulanması, yıllık bütçe yasalarıyla mümkün olmaktadır (Konukman, 2015).

Bütçe hakkıyla ilgili literatürde farklı yönlerini ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Menendez (2005) Avrupa Birliği'nde Birlik düzeyinde düzenleyici bir kuruluşun karakteristik özelliklerinin olmasına rağmen birliğin vergilendirme yetkisi açısından gücün kullanımında hala yetersizliklerin olduğunu vurgulamaktadır. İdikut Özpençe ve Özpençe (2007) uluslararası anlaşma ve kuruluşların ulus devletlerin vergilendirme yetkilerinde meydana getirdiği sınırlandırmaları ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu kapsamda DTÖ tarafından ülkelerin vergilendirme yetkilerinin Türkiye özelinde birkaç örnekle sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Avcı (2015) ise bütçe hakkının tarihsel gelişimini ortaya koyduktan sonra bütçe hakkının hükümet sistemleri kapsamında kullanımı ve sınırlandırılmasını konu edinmiştir. Morrison (2016) tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği ve birliğin parasal grubu olan Avro Bölgesi, hükümet açıkları ve borçları için oldukça belirli sayısal sınırlar getirdiği ve standartları ihlal eden devletlere önemli yaptırımlar uyguladığı, ayrıca IMF tarafından da ulusal açık ve borç üzerinde ulusüstü sınırların giderek daha fazla kullanıldığı ifade edilmektedir. Killion (2021) ise devletlerin anayasal düzeyde harcama yetkilerinin sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. Literatürde ayrıca ülkelerin gerek parlamentoları gerekse de başkanlık düzeylerinde bütçe haklarının gelişimi incelenmektedir. Dolayısıyla çalışma, literatürdeki ulus devletlerin uluslararası anlaşma ve örgütler düzeyinde bütçe haklarının aşınmasıyla ilgili boşluğu doldurmaktadır.

1.1. Bütçe Hakkı Kapsamında Vergilendirme

Vergilendirme, bir devletin bütçesini finanse etmek için halktan talep ettiği vergilerin düzenlenmesi ve toplanması sürecidir (Çağan, 1982). Bu süreç, vergi yasalarının hazırlanması, vergi mükelleflerinin beyanname vermesi, vergilerin hesaplanması ve vergi gelirlerinin bütçeye aktarılması gibi bir dizi adımdan oluşmaktadır. Vergilendirme süreci ekonomiye doğrudan etki eden bir faktördür. Vergilendirme sürecinde hedeflenen vergi politikaları ekonominin büyümesi, istihdamın artması, gelir dağılımının adaletli olması gibi önemli konuları etkileyebilmektedir. Kamu gelirin oluşturulması, ağırlıklı olarak vergiler aracılığıyla sağlanmakta ve bu gelir, kamu hizmetlerinin sunulması, altyapının geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinin sağlanması ve eğitim gibi alanların finansmanında temel bir kaynak oluşturmaktadır. Vergi politikaları ayrıca kaynakların dağılımını ve yönlendirilmesini etkilemekte, vergi teşvikleri ve istisnaları belirli sektörlerin teşvik edilmesine ve ekonomik büyüme ile refahın artırılmasına katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyüme ve refahın teşviki için ise vergi kesintileri veya indirimleri bireylerin ve işletmelerin harcama ve yatırım yapma yeteneklerini artırarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Selen ve Leba, 2021). Doğru uygulanan vergilendirme politikaları ekonomik büyümeyi desteklerken, yanlış uygulamalar ekonomik dengelerin bozulmasına neden olabilmektedir.

Vergilendirme yetkisi; devletin ülkesi üzerindeki egemenliğe dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücü olarak tanımlanabilmektedir (Çağan, 1982). Vergilendirme yetkisi temelde vatandaşlara ait olmakla birlikte, vatandaşlar siyasi seçim süreci sonucunda bu yetkilerini parlamentoya aktarmaktadır. Dolayısıyla vergilendirme yetkisi devletin yasama organına ait olup, vergilerin belirlenmesi, toplanması, harcanması gibi süreçler yasal düzenlemeler ile belirlenmektedir (Çağan, 1982). Vergilendirme yetkisi dar anlamda, hükümetin elde ettiği tüm kamu gelirleri içerisinde sadece vergi koymaya ilişkin yetkisini ifade ederken, geniş anlamda vergilendirme yetkisi, hükümetin kamu harcamalarını karşılamak için gerçek ve tüzel kişileri içeren her türlü mali yükümlülüğe karşı yetkisini ifade etmektedir (Çağan, 1982; Arıkan, 1997).

Devletin vergilendirme yetkisinin sınırları belirlenirken, devletin müdahale ettiği kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması önemlidir. Bu nedenle vergilendirme yetkisinin sınırının belirlenmesi gerekmektedir. Bu sınırlar ulusal ve uluslararası düzeyde

belirlenebilmektedir. Pozitif hukuka göre vergilendirme yetkisini sınırlayan unsurlar genellikle devletlerin anayasalarında yer alan vergilendirme kurallarıdır. Vergilendirme yetkisinin Anayasa ve yasalara uygun kullanılması gerekliliği hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir (Aliefendioğlu, 1984; Uluatam ve Methibay, 2001).

Devletler vergilendirme yetkilerini uluslararası düzeyde de sınırlandırmaktadır. Bu, çifte vergilendirme gibi durumları çözmek amacıyla yapılan uluslararası vergi anlaşmaları yoluyla gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda devletler uluslararası örgütler veya birliklere üye olarak da vergilendirme yetkilerini sınırlayabilirler. Örneğin, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği (AB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşlara üye olmanın bir sonucu olarak üye ülkelerin belirli mali yükümlülükleri bulunmaktadır (Öncel vd., 2000).

1.2. Bütçe Hakkı Kapsamında Kamu Harcamaları

Kamu harcaması, devletin sahip olduğu fonksiyonların yerine getirilmesi adına bütçe uygulamaları aracılığıyla ayrılan ödenekler üzerinden yapılan harcamalardır (Bulutoglu, 1988). Bir ülkenin bütçesi, vatandaşların vergileri ve diğer kaynaklardan elde ettiği gelirlerle ve devletin yapacağı hizmetlere ait giderlerin yer almasıyla oluşturulmaktadır. Bütçe, yapılacak olan kamusal hizmetlerin finanse edilmesi, gelirin yeniden dağıtılması, altyapının geliştirilmesi, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için kullanılmaktadır (Edizdoğan, 2008). Dolayısıyla kamu harcaması; ekonomide tam istihdam denge seviyesini sağlamak, hedeflenen ekonomik kalkınmaya ulaşmak ve elde edilen geliri yeniden dağıtmak gibi belirlenen hedeflere ulaşabilmek için devlet eliyle kullanılan mali bir araç olarak da tanımlanabilmektedir (Selen, 2004). Tanımdan hareketle devletler, bütçe hakkı kapsamında kamu harcamalarını çeşitli amaçlar doğrultusunda yapmaktadır. Harcamalar genellikle ekonomik, sosyal ve politik hedeflerden oluşarak bu yönlere hizmet etmektedir. Ekonomik açıdan incelendiğinde, devlet kamu harcamalarını ekonomik büyüme, istihdamın artırılması, enflasyonun kontrol altında tutulması, gelir dağılımının düzenlenmesi gibi makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek için yapmaktadır (Selen, 2004). Sosyal açıdan yapılan kamu harcamalar, eğitim, sağlık, sosyal yardımlar gibi alanlarda hizmet sunarak toplumsal refahı artırmayı, yoksulluğu azaltmayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlamaktadır. Politik açıdan yapılan harcamalar ise, genellikle seçmenlerin taleplerini karşılamak, halkın memnuniyetini artırmak ve toplumsal huzuru sağlamak için yapılmaktadır (Edizdoğan, 2008).

Devletlerin, harcama yapma yetkileri vergilendirme yetkisinde olduğu gibi gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde kısıtlanabilmektedir. Devletlerin harcama yapma yetkisinin ulusal düzeyde kısıtlanması Anayasa'da belirtilen kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla anayasal düzeyde kısıtlanabilmektedir. Uluslararası düzeyde ise yine devletlerin üye oldukları uluslararası ve uluslararası kuruluşlar ile devletler arasında imzalanan ikili anlaşmalar yoluyla harcama yapma yetkileri kısıtlanabilmektedir.

2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞU VE TEMEL İLKELERİ

Birinci Dünya Savaşı öncesinde serbest dolaşımın teşvikiyle hızlanan dünya ticaretindeki gelişme süreci, savaş ve ardından gelen ekonomik krizlerle büyük bir darbe almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle ticaret bir kez daha zarar görmüş ve uluslararası ticaretin düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Ancak, GATT'ın tüm konularında, özellikle tarife indirimleri ve ticaret engellerinin kaldırılması konusunda tam bir başarı sağlanamamıştır. (Akıl, 2021). Aynı zamanda ülkeler arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle sürecin çıkmaza girmesi nedeniyle GATT yerine uluslararası ticaretin düzenlenmesi, serbestleştirilmesi ve uyumlaştırılması amacıyla DTÖ kurulmuştur. GATT'ın geçerliliği DTÖ'nün bünyesinde devam etmektedir (Kaya, 2015). Bu anlaşma, 1995'te yürürlüğe giren DTÖ'nün kuruluşunu sağlamıştır. DTÖ, uluslararası ticaretteki en üst düzeydeki karar alma organı olarak işlev görmekle olup, çeşitli anlaşmaları bünyesinde barındırmaktadır. DTÖ hedeflediği amaçlarla birlikte, üye ülkelerin yaşam standartlarını yükseltmek, istihdamı geliştirmek ve çevrenin korunması gibi hedeflerle de öne çıkmaktadır. DTÖ uluslararası ticaretin amaç ve kurallarını ortaya koyan, işleyişini denetleyen ve yaptırımlar uygulayan bir kurum olarak faaliyet göstermektedir (Akıl, 2021).

DTÖ'nün başlıca faaliyetleri arasında ticaret anlaşmalarının müzakere edilmesi, üye ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerinin düzenlenmesi, ticaret politikalarının izlenmesi ve uyuşmazlıkların çözümü yer almaktadır. DTÖ, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve ticaretin kısıtlanmasına karşı mücadele etmek için çalışmalarını sürdürmektedir (Akıl, 2021). DTÖ, küresel ekonominin sürdürülebilir büyümesini sağlamak amacıyla uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini teşvik eden bir örgüttür. Bu doğrultuda DTÖ bazı temel ilkelere sahiptir (Ateş, 2021). Bunlar; En Çok Kayrılan Ülke İlkesi (MFN), Ulusal Muamele, Şeffaflık, Tarifeler Yoluyla Koruma ve Tarifelerin Bağlayıcılığı ilkesidir.

En Çok Kayrılan Ülke İlkesi (Most Favoured Nation - MFN) ilkesi, ticari ayrıcalıkların eşit ve adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktadır. DTÖ üyesi bir ülkeden ithal edilen mal ve hizmetlerin herhangi bir DTÖ üyesi ülkeye verilen en avantajlı ticaret koşullarından yararlanmasını sağlamaktadır.

Ulusal Muamele İlkesi; bir ülkenin kendi ürünleriyle diğer ülkelerin ürünlerine eşit şekilde muamele yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ilke, ticarete adil rekabet ortamının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Özetle; DTÖ üyesi tüm ülkelerin yabancı ülkenin ürününe karşı kendi ürünüyle aynı muameleyi yapması gerektiğini vurgulamaktadır (Ludema ve Mayda, 2006).

Şeffaflık ilkesi; uluslararası sahada ülkeler arasındaki ticaretin belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmesi dolayısıyla gerçekleşecek olan ticaretin şeffaf ve öngörülebilir olması anlamına gelmektedir. Bu ilke doğrultusunda, yatırımlarda ve istihdamda artış gerçekleşmiştir. Oluşacak herhangi bir sorunda ise; uygulanacak olan yasa yolunun önceden belli olması ülkelerin güvenilir ticaret yapmalarını sağlamıştır. Bu uygulama uluslararası ticaretteki engelleri azaltarak ticarete serbestleşmeye ve açık pazar oluşumuna katkı sağlamaktadır (Parasız, 2012).

Tarifeler Yoluyla Koruma ilkesi; ülkelerin ithalatı sınırlamak veya korumak amacıyla tarife uygulamasını ifade eden ilkedir. Bu sayede ülkenin ekonomisini korumak ve dış rekabete karşı önlemler almak mümkün olmaktadır (Hoekman ve Mavroidis, 2007).

Tarifelerin Bağlayıcılığı ilkesi; bir ülkenin belirlediği tarife miktarlarının diğer ülkelerle yaptığı ticarete bağlayıcı olması gerektiğini ifade eden ilkedir. Bu sayede ticarete istikrar ve güven sağlanmaktadır. Bunun sonucunda ticaret ortamı öngörülebilir hale gelerek güven ortamı sağlanmaktadır (Hoekman ve Mavroidis, 2007).

DTÖ'nün temel ilkeleri, uluslararası ticareti desteklemek ve dünya ekonomisini daha sürdürülebilir bir hale getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu ilkeler, ticaret politikalarının adil, şeffaf, öngörülebilir ve eşit olmasını amaçlamaktadır. Ticaretin ayrımcılığa uğramadan serbestleştirilmesi, korumacılığın azaltılması ve serbest rekabet ortamının oluşturulması, ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerinde karşılıklı güveni artırırken, kalkınmayı da teşvik etmektedir (www.wto.org). DTÖ'nün kurulması ve işleyişi uluslararası boyutta gerçekleşen ticaretin düzenlenmesi ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. DTÖ, üye devletlerin birbirleriyle iş birliğini teşvik etmekte olup, bu doğrultuda küresel ekonominin gelişimini sağlamaktadır.

3.DTÖ'NÜN ULUS DEVLETLERİN BÜTÇE HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bütçe hakkı, bahsedildiği üzere bir devletin kamusal mal ve hizmetlerin miktarı ve maliyeti ile bu kapsamda yapılacak giderleri karşılayacak kamu gelirlerinin toplanması hakkında karar verme yetkisi olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bütçe hakkı kavramı içerisinde topluma sunulacak mal ve hizmetlerin yani kamu harcamalarının belirlenmesi ve ardından bu harcamaları finanse edecek gelirlerin toplanması kararı yer almaktadır. Devletler gerek ulusal gerekse de uluslararası gelişmelere bağlı olarak bütçe hakkı üzerinde birtakım kısıtlamalara gidebilmektedir. Bu kısıtlamalar bazen iç hukuk yoluyla gerçekleşirken bazen de uluslararası kural, anlaşma ve hukuk kuralları yoluyla da gerçekleşebilmektedir.

Küreselleşmenin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artış göstermeye başlaması beraberinde mal, hizmet ve sermayenin uluslararası alanda serbest dolaşımı önündeki engellerin azaltılması hatta kaldırılması yönünde çalışmaların da hızlanmasına yol açmıştır. Bu konuda yapılacak düzenlemelerin ulusal ekonomi politikası kapsamında çıkartılarak uluslararası ekonomi politikası kapsamına dahil edilmesi söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda uluslararası düzeyde standardize edilmiş politikaların oluşturulması ve uyulması gereken kuralların belirlenmesi ve uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Devletler özellikle de gelişmiş ülke statüsündeki devletler bu amaçla İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası kuruluşların oluşturulmasında aktif rol oynamıştır. Mal ve hizmetlerin uluslararası dolaşımında uyulması gereken standartların oluşumunda öncelikle GATT anlaşması ardından DTÖ sorumlu olmuştur.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) gibi kuruluşlarda da olduğu üzere DTÖ neoliberal politikaların uygulanması konusunda öncülük eden kuruluşlar arasında yer almaktadır. Neoliberal söylemlerin temel argümanı olan minimal düzeyde devlet aktivitesi, uluslararası ticaret alanında DTÖ tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır. DTÖ, sahip olduğu anlaşma ve kurallar ile üye ülkeleri minimal düzeyde kaynak kullanımına ve ekonomik kararlarda tarafsız davranmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla DTÖ, ulus devletlerin bütçe hakları üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Ulus devletler, egemenlik haklarından kaynaklı olarak kendi bütçelerini belirleme ve harcama konusunda geniş bir özerkliğe sahiptir. Ancak başta DTÖ olmak üzere uluslararası örgütler ve anlaşmalar arka planlarında ulus devletlerin bütçe politikalarını etkileyebilmekte, değiştirebilmekte ve kısıtlamalar getirebilmektedir. DTÖ'nün ulus devletlerin bütçe hakları üzerindeki etkisi, kurumun ilkeleri ve faaliyetleri analiz edilerek açıklanabilir.

DTÖ'nün temel ilkelerinden olan MFN ilkesi, DTÖ üyesi bir ülkenin diğer bir üye ülkeye sağlayacağı bir tavizi diğer tüm üye ülkelere de genişletmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda DTÖ, taviz veren ülkenin diğer üye ülkelere de ilke kapsamında taviz vermesini öngörmektedir. Bu ilke sonucunda kendi egemenlik hakkına dayalı olarak kullanmış olduğu yetkiyle bir ülkeye karşı taviz veren ülke, diğer ülkelere de tavizi genişletmek durumundadır. Bu haliyle taviz veren ülkenin bu tavizleri genişletme durumu artık egemenlik hakkı yerine uluslararası anlaşmaların devreye girmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla taviz veren ülkenin bütçe hakkı kapsamında vergilendirme yetkisi sınırlandırılmaktadır (Süt, 2011).

DTÖ'nün temel ilkelerinden ulusal muamele ilkesi, DTÖ üyesi ülkelerin ithal edilen mal ve hizmetler ile yerli mal ve hizmetler arasında farklılık oluşturacak yasal düzenlemelerin yapılmaması ve vergilerin konulmamasını ifade etmektedir. Yani bu ilkeye göre, bir ülkede serbest dolaşımında olan yabancı ülke menşeli mal ve hizmetler, yerli mal ve hizmetlere uygulanan aynı vergi ve ücretlere tabi tutulmalıdır (Hoekman ve Kostecki, 2009). Yani ülke içerisinde serbest dolaşımında bulunan bir mal veya hizmet için sağlanan indirim, muafiyet ya da istisna söz konusuysa, aynı indirim, muafiyet ve istisna ithal edilecek yabancı menşeli mal veya hizmet için de geçerli olmaktadır. Bu haliyle ulusal muamele ilkesi, ulusal sınırlar içinde uygulanan bir ilke olup, üye ülkelerin vergilendirme yetkisi üzerinde sınırlandırma meydana getirmektedir.

DTÖ'nün temel ilkelerinden bir diğeri tarifelerin bağlayıcılığı ilkesi, ülkelerin belirlemiş oldukları tarife oranlarının diğer ülkelerle yaptıkları ticarete bağlayıcılığını ifade etmektedir (Hoekman ve Mavroidis, 2007). Yani bir ülke ilgili yılda haklı bir gerekçe olmaksızın uluslararası ticarete yayınlamış olduğu tarife oranlarıyla bağlı kalmaktadır. Bu durum yine ülkelerin egemenlik haklarından doğan vergilendirme yetkisinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır.

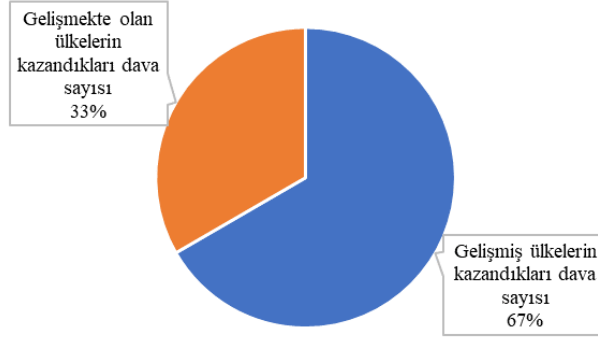
DTÖ'nün ülkelerin bütçe hakkı üzerinde yaratmış olduğu sınırlandırma etkilerinden bir diğeri Kamu Alımları Anlaşmasıdır. Kamu alımları, devletlerin kamusal hizmetleri yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin özel sektörde tedarik edilmesidir. Yani devletler sahip oldukları fonksiyonları yerine getirebilmek için özel sektörden mal hizmet temin edebilmektedir. Bu kapsamda yapılan harcamalar son zamanlarda ülkelerin GSYH'sinin içerisinde %10-%15 oranında bir paya sahip olmaktadır (www.wto.org). Zaman içerisinde yaşanan gelişmeler kamusal alana olan ilginin artmasına neden olmuş ve kamu alımlarında yaşanan artış ve büyüme, uluslararası alanda önemli hale gelmiştir (Anderson ve Arrowsmith, 2011). Bu durum kamu alımlarının uluslararası alanda bağlayıcı birtakım kurallara tabi olması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda DTÖ, Kamu Alımları Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, çok taraflı bir anlaşma statüsünde olup, yalnızca anlaşmaya imza atan taraf ülkeler anlaşmanın hükümlerine tabidir. 2024 itibarıyla 48 üye ülke anlaşmaya taraf ülke statüsündedir (www.wto.org). Anlaşmaya göre, taraf ülkeler kamu alımlarında ulusal mal ve hizmetler ile yabancı menşeli mal ve hizmetler arasında herhangi bir ayırım gözetmeyeceklerdir. Dolayısıyla anlaşmaya taraf ülkelerde devletin bütçe hakkı kapsamında yapacağı kamu harcamalarında ayırıcı muamele yapılmamasını öngörmesi nedeniyle bütçe hakkı üzerinde sınırlandırıcı etki yaratmaktadır.

DTÖ tarafından devletlerin bütçe hakkı üzerinde kısıtlama getiren bir diğer husus ise telafi edici vergiler ile anti-damping vergileridir. DTÖ kapsamında üye ülkelerin imzalamak durumunda olduğu Sübvansiyon ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması devletlerin hem kamu harcaması hem de vergilendirme konularında yetkilerinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Anlaşmaya göre yasaklanmış, dava edilebilir ve dava edilemeyen sübvansiyonlar olmak üzere üç çeşit sübvansiyon türünden bahsedilmektedir. Buna göre üye ülkeler, kamu harcamalarını gerçekleştirirken bu durumu dikkate almaları ve dava edilemeyen alanlarda sanayinin teşvik edilmesi istenmektedir. Aksi takdirde yani kamu harcamalarının yasaklanmış ve dava edilebilir kapsamda gerçekleştirilmesi durumunda diğer üyelere yaptırım hakkı tanıyarak ilgili ülkenin bütçe hakkı kapsamındaki kamu harcamalarını sınırlandırmaktadır. Eğer yasaklanmış ve dava edilebilir sübvansiyonlar gerçekleştirilmişse ve üye ülke bu durumu düzeltmemekte ısrarcıysa, karşı ülke ancak belirli bir istişare ve temyiz sürecinin işletilmesi durumunda vergilendirme yetkisini kullanabilmektedir. Aksi durumda zarar gören ülke vergilendirme yetkisini kullanamamaktadır. Bu kapsamda Sübvansiyon ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması bütçe hakkı kapsamında üye ülkelerin vergilendirme yetkileri üzerinde sınırlandırıcı etki ortaya çıkarmaktadır. Anti-Damping Anlaşması kapsamında ise yine DTÖ, üye ülkelerin dampingli bir ithalat karşısında doğrudan vergilendirme yetkisinin kullanılmasını sınırlandırmaktadır. Zarar gören ülke ancak belirli bir istişare ve temyiz sürecinin tamamlanıp haklı bulunması sonrası bütçe hakkı kapsamında vergilendirme yetkisini kullanabilmektedir. Olağan durumlarda devletlerin egemenlik hakkından doğan vergilendirme yetkisi kanun kapsamında sınırsız şekilde uygulanırken hem telafi edici vergi hem de anti-damping vergisinde bu yetki beş yıllık bir süre için kullanılmakta, hatta öncesinde zarar veren durumun ortadan kalkması durumunda daha erken dönemde ortadan kaldırılabilir.

Görüldüğü üzere DTÖ, sahip olduğu temel ilkeler ve anlaşmalar yoluyla üye ülkelerin bütçe hakları üzerinde birtakım sınırlandırmalar ortaya çıkarmaktadır. Bu sınırlandırmalar ise ulus devletlerin egemenlik hakları sonucu ortaya çıkan politika belirleme güçleri üzerinde birtakım aşındırmalar meydana getirebilmektedir. DTÖ kapsamında ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerin politika belirleme gücü hatta bütçe hakkı üzerinde bir sınırlandırmanın ortaya çıkarıldığı ifade edilebilir. Bu durum aslında gelişmiş ülkelerin çoğu uluslararası örgütler üzerinde etkisinin olduğu gibi DTÖ üzerinde de etkisinin olduğunu göstermektedir. Aşağıda yer alan Şekil 1'de DTÖ'nün kuruluşundan günümüze gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin açmış oldukları davaların sonuçları yer almaktadır.

Şekil 1. DTÖ Kapsamında Açılan Davaların Sonuçlarının Dağılımı

Anti dumping, telafi edici önlemler ve koruma önlemleri konusunda açılan 146 davanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kazanma oranına göre dağılımı

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, www.wto.org

Şekil 1'e göre DTÖ nezdinde açılan davalardan %67'sinin gelişmiş ülkeler lehine sonuçlandığı görülmektedir. Yani gelişmiş ülkeler lehine gelişmekte olan ülkelerin bütçe hakları üzerinde birtakım sınırlandırmalar meydana gelmiştir. Durum gelişmekte olan ülkeler bazında incelendiğinde ise toplam açılan davaların %33'ünün gelişmekte olan ülkeler lehine sonuçlandığı görülmektedir. Bu durumda ülkelerin ortaya çıkan aşındırmanın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak bu doğrultuda hareket etmeleri yararlarına olabilecektir.

4. SONUÇ

Bütçe hakkı, vergilendirme, harcama yapma ve onaylama gibi bütçe süreciyle ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yetkisini ifade etmektedir. Bütçe hakkı, yürütme organlarının yasama organının izni bulunmadan gelir toplama ve harcama yapma ile ilgili faaliyetlerde bulunamamasını ifade etmektedir. Temelde bütçe hakkı vatandaşlara ait olup, vatandaşlar bu yetkiyi temsilciler aracılığıyla yasama organı olan parlamentolara devretmiştir. Bu nedenle bütçe hakkı devletlerin egemenlik haklarının doğal bir sonucu olup, bu hakkın kullanımında yasama organının izni sonucu yürütme organı tarafından kullanılabilir. Bütçe hakkı, ülkelerde anayasal düzeyde sınırlandırılabilir gibi yaşanan ulusal ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak da sınırlandırılabilir.

Çifte vergilendirmenin önlenmesi, uluslararası kuruluşlara üye olunması, ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar, ülkeler arasındaki çok taraflı anlaşmalar ve ekonomik bütünleşmeler gibi gelişmeler ulus devletlerin bütçe hakları üzerinde birtakım sınırlandırmalar ortaya çıkarabilmektedir. Bu gelişmelerden birisi DTÖ'dür. DTÖ, 1995 yılında kurulan ve dünya ticaretinin serbestleştirilip, dünya ticaret hacminin artırılmasını amaçlayan uluslararası bir kuruluştur. DTÖ, bu amaç kapsamında üye ülkelerin dünya ticaretinde uyması gereken bir takım ilke ve kuralları düzenlemektedir. Bu ilke ve kuralların uyulmaması durumunda ise sahip olduğu mekanizmalar yoluyla ülkelerin lehine ya da aleyhinde birtakım kararlar alabilmektedir. Buradan hareketle DTÖ, üye ülkeler nezdinde ulus devletlerin bütçe hakkı üzerinde sınırlandırmalar meydana getirebilmektedir. Bu haliyle DTÖ, sahip olduğu en çok kayırılan ülke, ulusal muamele ve tarifelerin bağlayıcılığı ilkeleri ile kamu alımları anlaşması, sübvansiyon ve telafi edici önlemler anlaşması ve antidumping anlaşması yoluyla ulus devletlerin bütçe hakkı üzerinde sınırlandırıcı etki yaratmaktadır. Bu etki ise ulus devletlerin egemenlik güçleri üzerinde aşındırıcı etkiye neden olabilmektedir. Çünkü hemen hemen tüm uluslararası kuruluşlarda olduğu üzere DTÖ'de de politika belirleme ve uygulama konularında hâkim ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler konumuz itibarıyla DTÖ aracılığıyla ulus devletlerin egemenlik hakları üzerinde etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu noktada DTÖ üyesi ulus devletler, DTÖ'nün temel ilke ve anlaşmalarının istisnaları aracılığıyla bütçe hakkı üzerinde ortaya çıkabilecek sınırlandırmalardan kurtulabileceklerdir. Ancak bu istisnaların anlaşılması ve uygulamaya konulabilmesi konusunda eğitilmiş, alanında uzman bireylerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca ülkeler DTÖ nezdinde ortaya çıkan uyuşmazlıklarda haklılıklarını savunmalı ve gelişmiş ülkeler karşısında davanın herhangi bir aşamasında görüşmeleri sonlandırmamalıdır. Çalışma yalnızca DTÖ anlaşmalarının ortaya çıkmış olduğu bütçe hakkı sınırlandırmalarına odaklanmıştır. Gelecek çalışmalarda, DTÖ kapsamında ortaya çıkan uyuşmazlıklar incelenerek hangi ülke gruplarına daha fazla çıkar sağladığı tespit edilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akıl, A. (2021). Dünya Ticaret Örgütünün Denetim Sistemi ve Kararlarına Uyulmasının Müeyyideleri, ERÜHFD, C.XVI, 2.
- Aliefendioğlu, Y. (1984). Vergileme Yetkisi ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası, Vergi Dünyası Dergisi, sayı: 33, İstanbul.
- Anderson R. D. & Arrowsmith, S. (2011), "The WTO Regime on Government Procurement: Past, Present, and Future", The WTO Regime on Government Procurement: Challenge and Reform, ed. Sue Arrowsmith, Robert D. Anderson, Cambridge: Cambridge University Press, pp.3-59.
- Ankan, Z. (1997). Vergilendirme Yetkisi ve Kullanımı, İ. Ü Fakültesi Maliye Araştırmaları Dergisi Konferansları, seri: 37.
- Arslan, Z. (2005). Anayasa Teorisi, Seçkin Yayınları.
- Ateş, D. (2021). Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, 6.b., Dora Basım Yayın, Bursa.
- Avcı, M. A. (2015). "Yasamanın birincil güçlü silahı bütçe hakkı: teorik bir yaklaşım". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 69-80.
- Bağlı, M. S. (2012). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı. Yasama Dergisi, sayı: 20, 39-76, Ankara.
- Biçer, M., & Yılmaz, H. H. (2009). Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yasama Dergisi, 13, 45-84.
- Bulutoglu, K. (1981) Türk Vergi Sistemi, Son Vergi Kanunları, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Çağan, N. (1982). Vergilendirme Yetkisi, Kazancı Hukuk Yayınları, Ankara.
- Dünya Ticaret Örgütü, <https://www.wto.org/>
- Edizdoğan, N., (2008). Kamu Bütçesi, 7.b., Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E. (2016). Kamu maliyesi. Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Ergen, Z., & Durak Oldaç, B. (2020), Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Bütçe Hakkının Gelişim Süreci, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 3, 239-253.
- Gerçek, A., Çetin Gerger, G., Taşkın, Ç., Bakar, F., & Güzel, S. (2015), Mükellef Hakları: Türkiye Perspektifi ve Geliştirilmesi, Seçkin Yayınevi.
- Güneş, G. (1998) Verginin Yasallığı İlkesi, Yayın ve Dağıtım, İstanbul.
- Hatipoğlu, İ. İ. (2012). Saydamlık ve Hesap Verebilirlik Bağlamında Kamu Mali Yönetimi Reformu. İçinde Y. Urhan & K. Kılınç (Editör.), Şeffaf ve Hesap Verebilir Kamu Yönetimi Sempozyumu, 69-76. Ankara: TBMM Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Hoekman B. M., & Kosteci, M. M. (2009). The Political Economy of The World Trading System The WTO and Beyond, 3.e., New York: Oxford University Press.
- Hoekman B. M., & Mavroidis, P. C. (2007). The World Trade Organization Law, Economics and Politics, London: Routledge Taylor and Francis Group.
- İdiküt Özpençe, A., & Özpençe, Ö. (2007). "Küreselleşme Ve Uluslararası Kuruluşların Ulus-Devletin Vergilendirme Yetkisine Etkileri", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 4(1), 1-21.
- Kaya, T. (2015). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması: ABD, AB ve Türkiye Örnekleri, Legal Yayıncılık, Ankara.
- Killion, V. L. (2021). Funding Conditions: Constitutional Limits on Congress's Spending Power, Congressional Research Service, R46827, 1-33.
- Koçak, L. (2012). Yeni Kamu Mali Yönetimi Sisteminde Bütçe Hakkı. İçinde Y. Urhan & K. Kılınç (Editör.), Şeffaf ve Hesap Verebilir Kamu Yönetimi Sempozyumu, 93-108, Ankara: TBMM Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Konukman, A. (2015). Türkiye'de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 23- 65.
- Ludema, R. D., & Mayda, A. M. (2006). The Free-Riding Effect of the MFN Clause: Evidence Across Countries, CEPR Discussion Paper, 1-2.
- Menendez, A. J. (2005). The Purse of the Polity Tax power in the European Union, Centre of European Studies, Working Paper, No:7, 1-36.
- Morrison, F.L. (2016). Fiscal Rules: Legal Limits on Government Deficit and Debt. İçinde Morrison, F. (Editör) Fiscal Rules - Limits on Governmental Deficits and Debt. Ius Comparatum - Global Studies in Comparative Law, vol 20. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-41205-4_1.
- Narter, R. (2012). Anayasal Açından Bütçe Hakkı. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1-2), 35-52.
- Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2000) Vergi Hukuku, 8.b, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Parasız, İ. (2012). Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar, Genişletilmiş 3.b, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Selen, U., & Leba, R. (2021), İktisadi Gelişme ve Vergileme, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Selen, U. (2004). Küreselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü (Türkiye Örneği), (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Selen, U., & Tarhan, A. B. (2014). Türkiye'de Bütçe Hakkı Algısı, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Süt, Ç. (2011). Dünya Ticaret Örgütü Sistemi Çerçevesinde Vergi Kolaylıkları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Uluatam, Ö. & Methibay, Y. (2001). Vergi Hukuku, 5.b, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, H. H. & M. Y. Biçer (2010). "Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2010, Sayı 158, 203-204.